

PERIOADA DE TRECERE DE LA MEZOLITIC LA NEOLITICUL TIMPURIU ÎN ZONA PORȚILE DE FIER¹

ADINA BORONEANȚ*

Încă de la descoperirea primelor situri arheologice atribuite mezoliticului la Porțile de Fier, la mijlocul anilor '60 ai secolului trecut, fascinația ineditului s-a împletit puternic cu imaginarul. Intrată rapid în literatura de specialitate, mai ales după apariția volumului dedicat sitului de la Lepenski Vir-Serbia (tradus imediat în limbi de circulație internațională), regiunea Porțile de Fier a făcut obiectul unor cercetări arheologice dacă nu de lungă durată, cel puțin de o intensitate ieșită din comun, din păcate pentru o perioadă scurtă de timp. Relativ puținele rapoarte de săpătură/articole științifice ale autorilor cercetărilor au fost urmate de discuții ample în lumea științifică din România și din afară, zona intrând în sfera controverselor privind neolitizarea acestei părți a Europei. Dincolo de prezentarea unor opinii – mai vechi sau mai noi – ale specialiștilor, cercetarea, al cărei rod a fost teza mea de doctorat, subliniază cât de mult se poate „construi” în arheologie, în lipsa unor informații detaliate (și uneori esențiale).

Astfel, **capitolul 1** al lucrării, referitor la istoricul cercetării mezoliticului și neoliticului, încearcă să clarifice imaginea trecută și prezentă a acestor două concepte (mezolitic și neolitic), așa cum au fost – sau încă sunt – văzute în arheologia europeană și apoi, în particular, în cea românească.

Capitolul 2 prezintă cadrul geografic și geomorfologic al zonei studiate, cu trimiteri directe la siturile arheologice, însoțite de referiri la teorii recente asupra evenimentului de răcire a climei de la 8200 BP și la consecințele sale asupra habitatului uman de la Porțile de Fier, așa cum rezultă din localizarea siturilor mezolitice și neolitice din zonă.

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, boro30@gmail.com

¹ Textul de față reprezintă rezumatul tezei de doctorat, cu același titlu, susținută public de autoare la data de 25 iulie 2010 la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, sub conducerea științifică a doamnei dr. Silvia Marinescu-Bîlcu. Comisia de doctorat a fost alcătuită din dr. Valentina Voinea (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța), dr. Roxana Dobrescu (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), dr. Radian Romulus Andreescu (Muzeul Național de Istorie al României, București).

Capitolul 3 cuprinde o descriere succintă a cercetărilor arheologice și a rezultatelor lor (referitoare la mezolitic și neolitic timpuriu) de la Porțile de Fier.

Capitolul 4 cuprinde o prezentare a problematicei actuale a cercetării mezoliticului și tranziției la neolitic în zona menționată, cu trimiteri la studiile cele mai recente, referitoare atât la siturile de pe malul românesc, cât și la cele de pe malul drept al Dunării.

De-a lungul timpului au existat numeroase încercări de corelare a stratigrafiilor și cronologiilor interne ale așezărilor, folosind rezultatele datărilor cu ^{14}C (inițial în număr relativ mic) și caracteristicile arhitecturale. Slăbiciunea cea mai mare a acestor cronologii rezidă în aceea că se bazează în mare parte pe interpretările stratigrafice oferite de către autorii săpăturilor. Rareori aceste stratigrafii au fost verificate/sprijinite de date ^{14}C ; o asemenea situație a fost sesizată la Vlasac și Lepenski Vir, iar rezultatele recente au infirmat interpretarea stratigrafică anterioară. La Schela Cladovei, unde V. Boroneanț identificase o secvență de două, apoi trei faze mezolitice/epipaleolitice și două niveluri neolitice (unul similar cu Proto-Sesklo, al doilea Starčevo-Criș), cercetările noi, româno-britanice, au confirmat existența celor două niveluri diferențiate cultural (mezolitic, neolitic), fără a identifica, însă, argumente stratigrafice sau de datare care să confirme subdivizarea lor în faze.

Lucrarea de doctorat² propune o cronologie provizorie (ce va fi utilizată, de aici înainte, în lucrarea de față) a siturilor din zona Porțile de Fier. Dictată de datele ^{14}C existente, dar modificabilă prin obținerea de noi date ^{14}C , această cronologie se prezintă astfel:

<i>Perioada (cal BC)</i>	<i>Denumire</i>	<i>Situri reprezentative (și pentru care există ^{14}C)</i>
13 000–7200	Mezolitic timpuriu (epipaleoliticul tradițional)	Cuina Turcului, Lepenski Vir, Padina, Vlasac
7200–6300	Mezolitic târziu (Schela Cladovei-Lepenski Vir)	Hajdučka Vodenica, Icoana, Ostrovul Corbului, Ostrovul Banului, Schela Cladovei, Vlasac
6300–6000	Mezolitic final (Schela Cladovei-Lepenski Vir)	Lepenski Vir
6000–5500	Neolitic timpuriu	Cuina Turcului, Lepenski Vir, Padina, Schela Cladovei, Vlasac

² Linia de urmărire a problematicei tranziției mezolitic-neolitic la Porțile de Fier este, în mare măsură, consecința naturală a proiectului de cercetare comun româno-britanic ce asociază Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” și Universitatea din Edinburgh. Acest punct de vedere comun este vizibil și în publicațiile apărute.

Fiecare dintre capitolele ce urmează (5–12) este dedicat unuia sau a două situri arheologice de pe malul românesc, cu prezentarea, pe cât posibil, completă a documentației (planuri, fotografii relevante) și a complexelor arheologice, așa cum sunt descrise în carnetele de săpătură și/sau în publicații, însoțite de comentarii: **Capitolul 5** – Alibeg; **Capitolul 6** – Adăpostul sub stâncă de la Cuina Turcului; **Capitolul 7** – Peșterile Climente I și Climente II; **Capitolul 8** – Răzvrata; **Capitolul 9** – Icoana; **Capitolul 10** – Peștera Veterani și Veterani Terasă; **Capitolul 11** – Ostrovul Banului; **Capitolul 12** – Schela Cladovei; **Capitolul 13** – Ostrovul Corbului și Ostrovul Mare.

Lucrarea se încheie cu un **capitol de concluzii** și posibile perspective de dezvoltare, în viitor, a cercetărilor privind tranziția de la mezolitic la neolitic, prin valorificarea informației existente pentru fiecare sit în parte. Felul în care se poate face acest lucru variază, însă, de la sit la sit, în funcție de materialul arheologic păstrat, de posibilitatea contextualizării sale corecte, de oportunitatea și posibilitatea de a efectua noi cercetări (nu neapărat săpături arheologice, ci, ca un exemplu sugestiv, posibile explorări subacvatice și noi periegeze pe terasele înalte ale Dunării).

Anexele de la finalul lucrării cuprind:

Anexa 1 – o listă completă a datărilor ^{14}C pentru zona Porțile de Fier;

Anexa 2 – un util tabel al calibrării datelor ^{14}C din date BP în Cal BC, folosit în lucrare;

Anexa 3 – un catalog al siturilor mezolitice și neolitice timpurii de pe malul drept (Serbia) al Dunării;

Anexa 4 – un catalog al siturilor neolitice timpurii din zona Porților de Fier (România), actualizat cu lista siturilor identificate în urma periegezelor din anii '60 și '70 sau a celor cercetate după terminarea celor două hidrocentrale. Siturile inedite au atașată și prezentarea materialului arheologic (în mare măsură ceramic) rezultat din cercetările de teren.

O primă contribuție a lucrării o constituie încercarea de a oferi o nouă perspectivă (pentru spațiul românesc) asupra procesului de tranziție de la mezolitic la neoliticul timpuriu, cu referire directă asupra zonei defileului Dunării. Fenomenul de tranziție nu este privit ca unul simplu cronologic și nu este, în mod sigur, unul punctual. El a fost urmărit prin observarea apariției și formelor de manifestare a unor schimbări în viața comunităților umane respective: în aspectele funerare, în metodele de subzistență, în cultura materială a comunităților.

O astfel de abordare este cu totul nouă în studiul problematicii mezoliticului și neoliticului timpuriu din România, până în prezent, comunitățile celor două epoci fiind privite, stereotipic, ca situându-se la poli opuși din punctul de vedere al evaluării unor factori precum mobilitate, sedentarism, complexitate socială, economie de subzistență.

Un pas important în cunoașterea *reală* a mezoliticului din zonă și a fenomenului tranziției mezolitic-neolitic îl constituie, credem, prezentarea – pentru

prima oară – documentației de săpătură din anii '60 (desigur, prelucrată și comentată, după o – evident, necesară – selecție): un număr mare de planuri și fotografii, precum și corelarea lor cu diversele tipuri de complexe arheologice (atât mezolitice, cât și neolitice timpurii – rămase inedite până acum), sarcină ce s-a dovedit mult mai dificilă decât părea la prima vedere.

O parte din documentația de șantier s-a aflat, pe durata cercetărilor de la Porțile de Fier (mai ales filmele și fotografiile), în posesia regretatului Expectatus Bujor, coordonator al proiectului la vremea respectivă. Din păcate, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” nu a putut recupera decât o parte a arhivei acestuia; probabil că o parte la fel de mare s-a pierdut.

Pentru siturile arheologice ce au făcut obiectul acestei lucrări, s-a încercat, pe cât posibil, corelarea materialului arheologic regăsit cu informațiile din carnetele de săpătură, planuri și fotografii, prin gruparea sa pe complexe arheologice. Pornind de la adâncimile consemnate pentru descoperirea anumitor categorii de piese și de la informațiile din documentație, s-a încercat – acolo unde stratigrafiile o permiteau – verificarea validității acestora și a atribuirii nivelurilor culturale, cu rezultate surprinzătoare pentru unele dintre situri³.

Așa cum se poate observa din lectura capitolelor dedicate fiecărui sit în parte, informația recuperată este inegală. Acest lucru a fost influențat de o serie de factori, dintre care cel mai important a fost accesul la informația directă, deținută de autorul cercetării arheologice respective. Un al doilea factor a constituit-o cantitatea imensă de material arheologic, comparată cu relativ puțina informație documentară păstrată. Un studiu exhaustiv al fiecărui tip de material arheologic, pentru fiecare dintre situri, ar fi depășit, în multe cazuri, competențele autoarei lucrării. Din această cauză, pentru fiecare capitol în parte s-a recurs – ca modalitate de exemplificare – la abordări diferite, legate de tipul de material arheologic pe baza căruia a fost caracterizat situl și care este direct legat de problematica tranziției mezolitic-neolitic timpuriu.

În studiul fiecărui sit s-a luat în considerare faptul că metodologia de cercetare a fost diferită de la caz la caz, în funcție de personalitatea autorului săpăturii din situl respectiv: în situri ca Schela Cladovei, Icoana Alibeg (cercetări V. Boroneanț) s-au deschis secțiuni de dimensiuni medii, amplasate la distanțe relativ mari, pentru a se acoperi și delimita suprafața sitului. În cazul așezărilor de la Ostrovul Banului (sector A, B), parțial Ostrovul Corbului (săpături P. Roman) s-au preferat secțiuni lungi și înguste, prin care să se depisteze cât mai multe complexe arheologice (din păcate, nu toate cele interceptate au fost și cercetate integral). În cazul adăpostului de la Cuina Turcului și a nivelului mezolitic de la Ostrovul Corbului (cercetări Al. Păunescu) au fost deschise treptat suprafețe mici

³ Mai ales în cazul sitului arheologic de la Cuina Turcului, concluziile obținute infirmă existența celor trei nivele Starčevo-Criș postulate de autorii cercetărilor, indicând însă Cuina-Turcului – poate – drept cel mai important sit neolitic timpuriu din zona Porților de Fier, atât din punct de vedere material, cât și spiritual.

unite într-o suprafață mare. Modalitatea de înregistrare a materialului colectat (prezența sau absența marcajelor) și modalitatea de selecție a acestuia (pe loc sau mai târziu), împrăștierea unei părți a lui spre diferite muzee, sunt factori care și-au lăsat amprenta asupra colecțiilor existente și au efecte în analiza lor științifică.

Din păcate, din diverse motive, aceste cercetări nu au fost valorificate la timpul respectiv. Marea majoritate a siturilor arheologice erau pluristratificate, fapt reflectat în modalitatea de publicare a materialului, care s-a făcut pe niveluri arheologice, dictată de specializările unuia sau altuia dintre autorii cercetărilor. Aceasta ar explica lipsa de informații referitoare la neoliticul timpuriu. Pe de altă parte, așa cum am mai subliniat, mezoliticul și neoliticul nu au fost niciodată studiate împreună, ci ca două epoci distincte, care nu aveau nimic în comun. Fiecare dintre ele a fost văzută prin prisma tipului de material arheologic care îl diferențiază, și anume industria litică în cazul mezoliticului, sau ceramica, în cadrul neoliticului.

Vechea (dar inedita) documentație pusă în valoare în cadrul tezei a fost completată cu o listă, adusă la zi, a datelor de radiocarbon existente, cu rezultatele analizelor cu izotopi stabili și ale unor noi analize antropologice (ne referim la mormintele din siturile arheologice Schela Cladovei⁴, Icoana, Cuina Turcului), precum și ale unor analize de faună mai vechi, rămase inedite⁵, și cu informații inedite, referitoare la siturile de la Icoana, Veterani și Ostrovul Banului⁶, a unor studii faunistice noi asupra unor loturi vechi (cazul siturilor de la Veterani Terasă, Alibeg, Ostrovul Banului-sector D⁷). Fără îndoială că aducerea la lumină a acestei documentații ar fi fost numai parțial utilă fără regăsirea materialului arheologic propriu-zis. Astfel, o mare parte a a timpului de pregătire a tezei a fost folosit în regăsirea și (acolo unde a fost posibil) reîntregirea și ordonarea loturilor de materiale arheologice din zona Porțile de Fier. Ele se vor constitui într-o utilă și ușor accesibilă bază de lucru a cercetărilor viitoare.

Lucrul în depozitele institutului (corelat cu cel în arhiva aceleași instituții⁸) a condus la descoperirea unor materiale arheologice inedite, rezultate nu în urma unor săpături arheologice, ci a cercetărilor de teren întreprinse atât cu ocazia construcției hidrocentralei Porțile de Fier I (periegheze Vasile Boroneaș), cât și a

⁴ Studiul antropologic al resturilor osteologice umane de la Schela Cladovei a fost realizat de către dr. Kath McSweeney, de la Universitatea din Edinburgh, în cadrul lucrării sale de doctorat. Analiza resturilor umane de la Icoana și Cuina Turcului a fost realizată de dr. N. Mirițoiu și dr. A. Soficar, de la Centrul de Cercetări Antropologice „Francisc Rainer” din București, cărora le aduc mulțumirile mele și pe această cale.

⁵ Este vorba de studiile Alexandrei Bolomey asupra lotului faunistic neolitic timpuriu de la Cuina Turcului. Îi mulțumesc doamnei dr. Silvia Marinescu-Bîlcu pentru a le fi păstrat și predat lui Adrian Bălășescu și Valentin Radu, care au avut bunăvoința de a mi le pune la dispoziție.

⁶ Informații datorate aceleiași Alexandra Bolomey și recuperate din manuscrisele sale.

⁷ Mulțumesc colegilor A. Bălășescu și V. Radu pentru studiul loturilor de resturi faunistice de la Veterani Terasă, Alibeg și Ostrovul Banului.

⁸ Mulțumesc, pe această cale, doamnelor dr. Oana Damian și dr. Roxana Dobrescu pentru facilitarea accesului la materialele din depozitele Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” și din arhivă, în zile și la ore imposibile.

hidrocentralei Porțile de Fier II (periegează din anul 1971, efectuată de o echipă condusă de Expectatus Bujor). Astfel, harta siturilor neolitice timpurii de la Porțile de Fier s-a îmbogățit cu noi puncte, necunoscute până în prezent: Șvinița, Gura Văii-Baraj, Drobeta Turnu Severin-punct Fabrica de celuloză, Șimian km 923, Șimian km 924, Crivina, Batoți, Țigănași etc.). Puțina informație furnizată de materialul arheologic păstrat, (ceramic, în 99% din cazuri) colectat din aceste puncte, este cu atât mai valoroasă cu cât ele nu mai există (cu excepția unui punct localizat la Șimian 925 km, dar care pare să fie diferit de cele semnalate în lucrare), aceste situri fiind distruse odată cu creșterea nivelului apelor Dunării.

Pe măsura avansării în studiul documentației și a materialului arheologic propriu-zis, structura tezei a suferit schimbări importante, forma în care a fost prezentată spre susținere fiind dictată tocmai de negarea ideii de sinteză și generalizare a informațiilor existente, înainte de expunerea lor exhaustivă. Nepublicarea cercetării originale este problema cea mai acută a mezoliticului și neoliticului timpuriu de la Porțile de Fier. Marea majoritate a ipotezelor formulate (mai puțin a celor recente, care pornesc de la certitudinea unor informații precum datările ¹⁴C, studii cu izotopi stabili, studii ADN, identificarea surselor de materii prime – obsidian, silixul balcanic, malachit, azurit –, a surselor de procurare a lutului necesar modelării ceramicii, etc.) a izvorât din puținătatea datelor concrete publicate, din lipsa informației primare și din nevoia de umplere a acestui gol cu teorii, în lipsa unui material comparativ bine documentat și ilustrat din alte zone ale țării (ne referim la siturile neolitice timpurii Starčevo-Criș), din interpretarea unor fenomene prin prisma unor tipare caracteristice unei anumite perioade din arheologia românească acum depășită. Cercetarea pe care am realizat-o și concretizat-o într-o teză de doctorat nu și-a propus să remedieze toate aceste lipsuri – ar fi fost imposibil și nerealist –, ci mai degrabă să detecteze golurile și să propună soluții pentru umplerea lor în viitor.

THE MESOLITHIC-EARLY NEOLITHIC TRANSITION IN THE IRON GATES REGION

ABSTRACT

The main problem of the Mesolithic-Early Neolithic transition in the Iron Gates Gorges of the Danube is the fact that the results of the archaeological excavations were very little published. Quite a reasonable number of sites were excavated, both on the Romanian and the Serbian banks of the Danube but the available information is still very limited.

My PhD thesis aimed to bring to light the old field notes and plans, and within a new context of the approach to the Neolithic-Early Neolithic transition, to offer a fresh view over this phenomenon in the area and a new framework for the chronology of the sites.

Each of the sites on the left bank was presented in detail, using old field notes and plans, corroborated with the study of the archaeological finds existing in the collections of the Institute of Archaeology in Bucharest. Apart from a lot of new information on the excavations of Meso-Neolithic sites, the thesis also presented the results of field surveys that identified several other settlements – at the present moment flooded by the Danube – that were never excavated.